

Sylwester Jaśkiewicz

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin | Instytut Nauk Teologicznych
ORCID: 0000-0002-4941-3610, e-mail: sylwester.jaskiewicz@kul.pl

TEOLOGICZNY AUTOPORTRET NAWRÓCENIA NAKREŚLONY BARWAMI ŚWIATŁA

Streszczenie

W artykule starano się ukazać rolę światła i wewnętrznego oświecenia w nawróceniu św. Augustyna, a także jego rozumienie tego fenomenu. Nawrócenie jako kategoria antropologiczna jest dla Augustyna kategorią o wyraźnych rysach filozoficznych, a także biblijnych i teologicznych. Nawet jeśli nawrócenie jest punktem zwrotnym w ludzkiej egzystencji, to jednak w rzeczywistości jest zaledwie początkiem nowej drogi w relacji z Bogiem. Jest to w pierwszej kolejności droga rozjaśniona światłem Bożym, co nie pozostaje bez wpływu na nowy sposób rozumienia przez konwertytę prawdy oraz otaczającego świata. Również człowiek dzięki otrzymaniu światła duchowego podejmuje trud walki z ciemnościami i stawania się światłością w jedynej światłości, którą jest sam Bóg, niegasnąca Miłość. W ostatecznej światłości jaśniejącej Pięknością i Prawdą objawi się najistotniejszy rdzeń bytu ludzkiego.

Słowa kluczowe: nawrócenie, światło, Augustyn, *Wyznania*, konwertyta, życie wiarą

Abstract

THE THEOLOGICAL SELF-PORTRAIT OF CONVERSION OUTLINED BY THE COLORS OF LIGHT

The article attempts to show the role of light and inner enlightenment in St. Augustine's conversion, as well as his understanding of this phenomenon. Conversion as an anthropological category is for Augustine a category with clear philosophical, and especially biblical and theological, features. Even if conversion is a turning point in human existence, in reality it is only the beginning of a new path in the relationship with God. It is first and foremost a path illuminated by the light of God, which is not without influence on the new way of understanding

the truth and the surrounding world by the convert. Also, thanks to receiving spiritual light, man undertakes the effort to fight darkness and become light in the only light, which is God himself, unfading Love. In the final light shining with Beauty and Truth, the most essential core of human existence will be revealed.

Keywords: conversion, light, Augustine, *Confessions*, convert, life of faith

Wstęp

Do intrygujących wciąż umysł ludzki zagadnień w związku z wezwaniem Chrystusa wyrażonym zwłaszcza w słowach „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię!” (Mk 1,15), należą pytania o to: co dzieje się w człowieku, który się nawraca? Na czym polega właściwie samo nawrócenie? A także: czy jest to wydarzenie jednorazowe, punktowe, czy raczej stanowi dłuższy, a może nawet i niekończący się proces?

Poszukując odpowiedzi na te pytania, trzeba odwołać się do doświadczenia pierwszych wieków Kościoła, a zwłaszcza do – chyba najbardziej znanego w dziejach zachodniej kultury chrześcijańskiej – nawrócenia Augustyna, późniejszego kapłana a następnie biskupa Hippony¹. W tej kwestii bowiem wychodzi on nam naprzeciw i sam dzieli się swoim doświadczeniem duchowych przeżyć, zwłaszcza na kartach swoich wiekopomnych *Wyznań*. Odnajdujemy w nich obraz, portret, a właściwie autoportret nie tylko trzydziestodwuletniego wówczas, niezadowolonego z dotychczasowego swego życia wykładowcy retoryki, który latem 386 roku doświadcza nawrócenia², ale i zilustrowanie kondycji człowieka wszystkich czasów, który mając swoje wzloty i upadki niestrudzenie poszukuje prawdy o sobie, szczęścia, swojej własnej pełni. Nawrócenie się Augustyna jest wydarzeniem bogatym i złożonym, przez co może być ono ujmowane biorąc pod uwagę różne jego aspekty³. W przypadku Augustyna można mówić o nawróceniu intelektualnym⁴, o nawróceniu woli⁵ czy o nawróceniu całkowitym⁶. Jednym z jego ważnych elementów, który wybrzmiewa chyba najmocniej pośród dźwięków tego najwyższej miary Augustyńskiego wyznania ducha, jest światło. Ukazanie problematyki nawrócenia pod kątem motywu światła chciałoby też być odpowiedzią na dostrzegany przez niektórych autorów poważny

---

1 José Oroz Reta, „Conversione”, w: *Agostino. Dizionario enciclopedico*, red. Allan D. Fitzgerald, red. wł. Luigi Alici, Antonio Pieretti (Roma: Città Nuova, 2007), 476; Jan Szkodoń, *Dwie trudne sprawy. Nawrócenie i pokuta* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1997), 44.

2 Sylwester Jaśkiewicz, *Św. Augustyn – poszukiwanie Boga* (Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, 2012), 49–51; Vittorino Grossi, *Agustín de Hipona. Vida, escritos, legado histórico*, tłum. hiszp. Antonio Gaytán (Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2022), 45–47; Antoni Żurek, *Ojcowie Kościoła – twórcy i świadkowie Tradycji* (Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2013), 241.

3 Adriano Caprioli, *Cristiano con voi. Le conversioni di Agostino* (Milano: Ancora Editrice, 2008), 13.

4 Augustyn Eckmann, „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”, w: *Nawrócenie, Religia i mistyka* 7, red. Piotr Moskal (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 20–35.

5 Eckmann, „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”, 35–41.

6 Eckmann, „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”, 41–48.

brak w estetyce Augustyna, jakim jest jego estetyka światła⁷. Pan Jezus sam o sobie powiedział „Ja jestem światłością świata” (J 8,12)⁸. Za obliczem Jezusa Chrystusa, który jest światłością świata tęskni świat współczesny⁹. Papież Franciszek mówiąc o świetle wiary zauważa: „Gdy brakuje światła, wszystko staje się niejasne, nie można odróżnić dobra od zła, drogi prowadzącej do celu od drogi, na której błądzimy bez kierunku”¹⁰.

1. Augustyńskie pojęcie nawrócenia

W znaczeniu ogólnym słowo „nawrócenie” (łac. *conversio*) pochodzi od czasownika *convertere*¹¹ i oznacza zasadniczo całkowite zwrócenie się w jakimś kierunku albo nawet zawrócenie, powrót (łac. *reditus*)¹². Oprócz nawrócenia religijnego lub filozoficznego, słowo to miało zastosowanie również do wyrażenia okrężnego ruchu gwiazd, ich regularnego ruchu wokół innych gwiazd albo zmianę opinii, która może doprowadzić do przemiany życia¹³. W tradycji Kościoła zachodniego, co znajduje potwierdzenie w licznych wypowiedziach św. Augustyna, nawrócenie jako pojęcie podstawowe dla życia duchowego, łączy się ze świadomością oddalenia się, odwrócenia się, odejścia, a nawet utraty Boga przez człowieka i jest całkowitym przeciwieństwem tych stanów, a więc powrotem¹⁴. W rzeczywistości Boga nie da się usunąć, bo On jest zawsze i wszędzie, i to On nieustannie oczekuje na człowieka nie szczędząc sposobów i form, aby go przez swoje miłosierdzie wybawić. Mając na uwadze aspekt leksykalny i zawężając go do *Wyznań*, o wiele częściej od rzeczownika *conversio*, który oznacza zasadniczo „nawrócenie się na chrześcijaństwo”,

7 Piotr Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji Augustyńskiej estetyki teologicznej*, Theologia Radomiensia 7 (Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej AVE, 2013), 469.

8 Benedykt XVI, „Chrystus przychodzi jako prawdziwa światłość świata. 11 XII 2011 – Modlitwa Maryjna z papieżem”, *L'Osservatore Romano* 2 (2012): 55; Marie-Dominique Philippe, *Isé za Barankiem: Światłość świata*, t. 3, tłum. Agnieszka Kuryś (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 2007), 113–139; Herbert Vorgrimler, „Światło”, w: Herbert Vorgrimler, *Nowy leksykon teologiczny*, tłum. Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek (Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2005), 367.

9 Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu. W rozmowie z Peterem Seewaldem*, tłum. Piotr Napiwodzki (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2011), 12; Jacek Grzybowski, *Szukając światła w nocy świata. Rozważania o religii, kulturze i polityce* (Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2018), 19; Carlo Maria Martini, *Ciemność i światło*, tłum. Grzegorz Rawski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012), 6.

10 Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”: do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i do wszystkich wiernych świeckich: o wierze* (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2013), nr 3.

11 Bruna Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, w: *Metamorfosi tra scienza e la letteratura*, red. Francesco Citti, Lucia Pasetti, Daniele Pellacani, Biblioteca di „Nuncius” 73 (Firenze: Casa Editrice Leo S. Olschi, 2014), 180. Z kolei czasownik *convertere* wywodzi się z dwóch słów greckich: *epistréphein* i *epistrophé*. Porównaj: Oroz Reta, „Conversione”, w: *Agostino. Dizionario enciclopedico*, 473.

12 Gabriele Ferlisi, „S. Agostino: un'esperienza di interiorità. «Torna, torna al cuore»”, *Fiamma Viva* 47 (2006): 172–173; Marie-Anne Vannier, «Creatio», «conversio», «formatio» chez s. Augustin, *Paradosis* 31 (Fribourg Suisse: Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1991), 11.

13 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 181.

14 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 186.

jak zauważa Bruna Pieri, Augustyn używa czasownika *converto(r)* bez bliższych określeń lub w ogólnie przyjętym znaczeniu „nawrócić się”¹⁵.

Nawrócenie jest niezasłużonym darem Bożym¹⁶, aktem Jego miłosierdzia¹⁷, łaską¹⁸, „nowym stworzeniem”¹⁹, ale jest też wysiłkiem człowieka, o którym powie biskup Hippony: „Gdy natomiast nawrócimy się, czyli odmianą dawnego życia odnowimy własnego ducha, odczuwamy trudności i udręczenie przy odrywaniu się od mroku ziemskich pożądań i zwracaniu ku pogodzie i spokojowi boskiej światłości”²⁰. Ponieważ człowiek pozostaje ciągle narażony na pokusy i ciemności zła, dlatego też nawracanie się jest procesem, który rozciąga się na całe życie człowieka²¹.

Zazwyczaj tak rzeczownik „nawrócenie” (*conversio*), jak i czasownik „zwrócić się”, „nawrócić się” (*convertere*) używane są w sensie pozytywnym jako zwrócenie się ku Bogu. Czasami jednak używane są także w sensie negatywnym jako zwrócenie się nie ku dobru, ale ku złu²². Tak, zdaniem Augustyna czyni wola człowieka, gdy odwraca się od Boga, a zwraca się ku dobru nieporównywalnie mniejszemu²³.

Związek nawrócenia ze światłem nie jest, zwłaszcza dla poszukującego Augustyna, przypadkowy. Zawieszony pomiędzy różnymi teoriami filozofów, wyznaje: „Postanowiłem – zgodnie z życzeniem moich rodziców – pozostawać katechumenem Kościoła katolickiego aż do czasu, gdy mi zabłyśnie jakieś pewne światło, według którego będę mógł kroczyć naprzód”²⁴. Światło jest dla Augustyna nieodzowne w procesie poznawania²⁵. Fascynuje go potęga ludzkiej pamięci²⁶, a zmysł wzroku uważa za jedną z jej „bram”²⁷.

15 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 183.

16 Reta, „Conversione”, 474.

17 Sylwester Jaśkiewicz, „La misericordia di Dio nelle «Confessioni» di Sant’Agostino”, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 85 (2003): 260–261; Reta, „Conversione”, 475.

18 Caprioli, *Cristiano con voi. Le conversioni di Agostino*, 41; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 185.

19 Stanisław Tadeusz Zarzycki, „Prawda o Bogu Stwórcy, stworzeniu i jego odnowie według «Wyznań» św. Augustyna”, *Vox Patrum* 71 (2019): 556–559.

20 Augustyn, „Objaśnienie Psalmu” 6,5, w: Augustyn, *Objaśnienia Psalmów* (Ps 1–36), tłum. i wstęp Jan Sulowski, oprac. Edward Stanula, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy 37* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986) 70.

21 Jan Paweł II, „Święty Augustyn Ojcem cywilizacji chrześcijańskiej. 17 IX 1986 – Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II do uczestników Międzynarodowego Kongresu Augustyńskiego obradującego w Rzymie w 1600. rocznicę nawrócenia św. Augustyna”, tłum. S. Longosz, *Vox Patrum* 11 (1986): 434–435.

22 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 185.

23 Augustyn, „O wolnej woli” II, 19.53, w: Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, tłum. Anna Trombala, oprac. Władysław Seńko (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2001), 577; Eckmann, „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”, 56.

24 Augustyn, *Wyznania*, tłum. Zygmunt Kubiak (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1978), Księga V, pkt. 14, 84–85.

25 Edward Ozorowski, „Światło”, w: *Słownik podstawowych pojęć teologicznych* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2007), 287.

26 Marek Jędraszewski, *Poznać Boga i człowieka: Augustyn, Marcel, Stein, Levinas* (Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha, 2007), 222–224.

27 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 8, 182.

Cieszy się nasycającą wszystko jasnością dzienną²⁸, bardziej jednak ceni światło duchowe będące właściwością cnoty i piękna²⁹. Monika prosiła w swych modlitwach Boga, aby wspomógł jej syna i rozświecił jego mroki swoim światłem³⁰.

2. Filozoficzno-biblijne podstawy Augustyńskich rozważań o nawróceniu

W *Wyznaniach* Augustyn wspomina o książkach platoników (*Platoniorum libri*). Przyczyniły się one do nawrócenia filozoficznego Augustyna, gdyż, jak wyznaje: „Te książki zachęcały mnie, abym wrócił do samego siebie”³¹. Od neoplatoników starochrześcijański myśliciel zaczerpnie w pierwszej kolejności zasadę interioryzacji, która pozwoli mu wejść w świat ludzkich przeżyć i wewnętrznych wartości³², teorię emanacji oraz uczestnictwa (partycypacji) w bycie Boga, od którego pochodzą wszystkie rzeczy³³. Z platońską tradycją filozofii światła Augustyn zwiąże swoją koncepcję oświecenia: tak jak słońce jest dla wzroku źródłem światła słonecznego, tak Bóg jest dla myśli źródłem światła duchowego³⁴. Nie bez znaczenia jest też wpływ neoplatoników na rozumienie przez Augustyna relacji pomiędzy *creatio*, *conversio* i *formatio*³⁵. Chodzi tu w pierwszej kolejności o nawrócenie stworzeń duchowych, które można określić jako nawrócenie filozoficzne z uwagi na nawiązanie do filozofii, a zwłaszcza metafizyki Plotyna. O ile platonicy dopomogli Augustynowi zrozumieć rolę Słowa i Jego obecność tak na początku stworzenia jak i w Prologu św. Jana, to jednak w żaden sposób nie zawdzięcza im zrozumienia tajemnicy Jego wcielenia³⁶.

Nawet jeśli z wielkim podziwem Augustyn patrzył na teksty „filozoficzne” natury astronomicznej, to jednak widział też ich ograniczenia. Chodziło tu nade wszystko o odczuwalną pychę ich autorów, która jest przeciwieństwem pokory³⁷. W odniesieniu do nich wyzna Augustyn: „Popadają ci ludzie w bezbożną pychę, w cień oddzielający ich od światła Twego. (...) Gdyby złożyli siebie w ofierze, Ty, Panie Boże, który jesteś

28 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 34, 205.

29 Augustyn, *Wyznania*, Księga VI, pkt. 16, 106.

30 Augustyn, *Wyznania* VI, 1, w: Augustyn, *Wyznania*, 87; Eckmann, „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”, 48–55.

31 Augustyn, *Wyznania*, Księga VII, pkt. 10, 120; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 194; Zarzycki, „Prawda o Bogu Stwórcy, stworzeniu i jego odnowie według «Wyznań» św. Augustyna”, 553–554.

32 Stanisław Kowalczyk, *Człowiek i Bóg w nauce świętego Augustyna* (Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1987), 59.

33 Agostino Trapè, *Święty Augustyn: człowiek – duszpasterz – mistyk*, tłum. Jan Sulowski (Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1987), 94.

34 Étienne Gilson, *Wprowadzenie do nauki świętego Augustyna*, tłum. Zygmunt Jakimiak (Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1953), 101.

35 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 209.

36 Augustyn, *Wyznania*, Księga VII, pkt. 9, 117–120; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 194.

37 Bernhard Häring, *Grzech i nawrócenie*, tłum. Lidia Kubit, Antoni Karaś (Kraków: Homo Dei, 2020), 136–137; Jaśkiewicz, „La misericordia di Dio nelle «Confessioni» di Sant’Agostino”, 261–262.

ogniem spalającym, pochłonąłbyś ich troskę o rzeczy śmiertelne, odnawiając ich samych dla życia wiecznego”³⁸.

W rzeczywistości jednak, ograniczając się zwłaszcza do *Wyznań*, jak przekonuje Giovanni Catapano, należy mówić raczej o zrodzonym z lektury *Hortensjusza* Cycerona umiłowaniu nie tej czy innej filozofii przez poszukującego Augustyna, ale samej Mądrości, przez co również bardziej właściwe byłoby mówienie o „nawróceniu na Mądrość”³⁹.

Źródłem prawdziwego natchnienia były dla Augustyna Księgi Świète, z których pierwszym ważnym przesłaniem w kontekście nawrócenia jest już przekaz o stworzeniu światłości: „Niech się stanie światłość! – i stała się światłość” (Rdz 1,3). Starochrześcijański myśliciel był głęboko przekonany, że w chwili, gdy zostały wypowiedziane te słowa istniało już życie w swym stanie bezkształtnym, które „stało się światłością nie przez samo istnienie, lecz przez wpatwienie się w Źródło światła i przez przywarcie do niego – tak że tylko łasce Twej zawdzięcza zarówno samo życie, jak i to, że szczęśliwie żyje, zwróciwszy się – poprzez ulepszającą je zmianę – ku temu, co ani na lepsze, ani na gorsze zmienić się nie może”⁴⁰. Nadanie formy albo też doskonałości materii duchowej dokonało się dzięki Słowu, które ją nie tylko skierowało ku jej Stwórcy, ale i swoją światłością ją rozświetliło. O ile w przypadku stworzeń anielskich nadanie formy (*formatio*) jest ostateczne, tak w przypadku człowieka deformacja (*deformatitas*) spowodowana grzechem może być skorygowana (*reformatio*) do formy pierwotnej, dopiero po nawróceniu (*conversio*) człowieka do swojego Stwórcy⁴¹. W odniesieniu do kondycji człowieka po grzechu Bruna Pieri wskazuje na użycie przez Augustyna czasownika *recreare*, który wskazuje na „nowe stworzenie”⁴².

Ulubioną lekturą Augustyna były Psalmi Dawida. To one zapalały jego miłość do Boga i pozwalały dostrzegać światłość Bożego oblicza (por. Ps 4,7)⁴³. Lekturę Księgi Proroka Izajasza zlecił Augustynowi przygotowującemu się do przyjęcia chrztu Ambroży, biskup Mediolanu⁴⁴.

Pośród ewangelicznych postaci, kluczową rolę – w ukazaniu tak dramatu odejścia od Boga, jak i radości powrotu do Niego – pełni dla Augustyna syn marnotrawny (por. Łk 15,11–32). W mistrzowski sposób biskup Hippony zestawia czułą miłość Ojca z mizérią powracającego z mrocznych namiętności nędzarza⁴⁵.

Augustyn idąc bardziej za apostołem Pawłem niż za neoplatonikami łączy poprzez element światłości ontologiczne i powszechne nawrócenie stworzenia z etycznym, historycznym i autobiograficznym nawróceniem każdego człowieka. Pisze: „Ale przecież

38 Augustyn, *Wyznania*, Księga V, pkt. 3, 70; Giovanni Catapano, „La «philosophia» e «i philosophi» nelle «Confessioni»”, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 85 (2003): 95–96.

39 Catapano, „La «philosophia» e «i philosophi» nelle «Confessioni»”, 90–91.

40 Augustyn, *Wyznania*, Księga XIII, pkt. 3, 273.

41 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 207.

42 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 216.

43 Augustyn, *Wyznania*, Księga IX, pkt. 4, 156.

44 Augustyn, *Wyznania*, Księga IX, pkt. 5, 160.

45 Augustyn, *Wyznania*, Księga I, pkt. 18, 21; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 189–190.

Duch Twój «unosił się nad wodami». Więc miłosierdzie Twoje nie porzuciło naszej nędzy. Rzekłeś: «Niech się stanie światłość!» «Czyńcie pokutę, albowiem przybliżyło się królestwo niebieskie» (Mt 3,2; 4,17). Czyńcie pokutę, niech się stanie światłość! W naszym zatrwożeniu wspomnieliśmy Ciebie, Panie, w ziemi nad Jordanem (por. Ps 41,7), w tej górze, jaką jest Chrystus, górze równej Tobie, która się ze względu na nas unizyła. Obrzydły nam ciemności nasze, nawróciliśmy się do Ciebie, a wtedy światłość się rozjarzyła. Niegdyś byliśmy ciemnością, a oto teraz jesteśmy światłością w Panu (por. Ef 5,8)⁴⁶. W listach Pawła, podobnie jak w innych tekstach Nowego Testamentu, nawrócenie pozostaje w ścisłym związku ze zbawczym dziełem Chrystusa.

3. Element światła w nawróceniu

Gdy za namową ksiązek platoników i pod wpływem szczególnej łaski Bożej opieki Augustyn powrócił do samego siebie, wszedł w głębię swej istoty, to wtedy wyznaje: „wzrokiem duchowym, jaki był mi dany, dojrzałem w górze, ponad owym wzrokiem, ponad moim umysłem światłość Boga niezmienną: nie tę pospolitą światłość dzienną, którą dostrzega każde żywe stworzenie, ani nawet nie jakieś rozleglejsze światło tego samego rodzaju, które mogłoby się rozjarzyć, gdyby światło dzienne wielokrotnie, wielokrotnie się wzmogło i rozjaśniło, i całą napełniło przestrzeń ogromem jasności”⁴⁷. Światłość jest dla Augustyna w pierwszej kolejności jednym z przymiotów Boga. Przymioty albo też atrybuty Boga przynależą do Jego natury. Bóg nie ma np. dobra, życia czy światła, ale sam jest Dobrem, Życiem i Światłością (por. 1 J 1,5). Podobnie jak niewidomy Tobiasz pouczający swego syna o drodze prawdziwego życia; posunięty w latach Izaak błogosławiący nierozpoznanych synów czy Jakub widzący w swoich synach plemiona przyszłego ludu izraelskiego i kładący ręce skrzyżowawszy je mistycznie na swoich wnukach, synach Józefa – tak również Augustyn kontempluje wzrokiem duchowym najwyższą światłość i odmienną od wszystkich innych światłości, tj. światłość Boga niezmienną. Powie o niej krótko: „To jest światłość, jedyna, i nie ma oprócz niej światłości innej. I jedność stanowią wszyscy, którzy widzą ją i kochają”⁴⁸. Pan Bóg jest Światłością niewidomych i widzących⁴⁹, jest „jaśniejszy od wszelkiego światła”⁵⁰, a tęsknotę za Nim wyraża jedno z charakterystycznych wezwań Augustyna: „Światło błogie”⁵¹.

Ze światłem od samego początku swego istnienia związani są aniołowie. Augustyn stworzenie bytów duchowych łączy z początkiem stworzenia, a więc ze stworzeniem

46 Augustyn, *Wyznania*, Księga XIII, pkt. 12, 278; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 210–211.

47 Augustyn, *Wyznania*, Księga VII, pkt. 10, 120; Zarzycki, „Prawda o Bogu Stwórcy, stworzeniu i jego odnowie według «Wyznań» św. Augustyna”, 553–554.

48 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 34, 206.

49 Augustyn, *Wyznania*, Księga XI, pkt. 2, 219.

50 Augustyn, *Wyznania*, Księga IX, pkt. 1, 152.

51 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 17, 190.

nieba (Rdz 1,1: *caelum*) lub światła (Rdz 1,3: *lux*)⁵². Niektórzy aniołowie przez swój upadek utracili światło. Dla istot rozumnych światło jest konstytutywnym elementem ich istnienia, życia. W rzeczywistości bowiem „Nawet przez nieszczęsny niepokój upadłych duchów, przez ciemność, jaką odsłaniają te istoty odarte z szaty światła Twego, wyraźnie pokazujesz, jak wspaniałe są Twoje stworzenia rozumne, skoro do szczęścia i spoczynku nie może im wystarczyć cokolwiek mniejszego od Ciebie. Same sobie nie mogą tego zapewnić. To Ty, Panie nasz, rozświecasz nasze ciemności. Od Ciebie pochodzą nasze szaty świetliste, dzięki Tobie «ciemności nasze będą jak południe» (Iz 58,10)»⁵³. Ograniczenia natury ludzkiej, a zwłaszcza grzeszność człowieka kształtuje przekonanie Augustyna o potrzebie pośrednika, którym jednak nie może być ani anioł, ani diabeł przybierający postać anioła światłości, ani jakkolwiek człowiek pyszny czy dumny. Tak Augustyn dochodzi do jedynego Pośrednika między Bogiem a ludźmi – Człowieka Jezusa Chrystusa, który odkupił krwią swoją wszystkich ludzi i uzdolnił ich do powrotu do Boga⁵⁴. Miłość Chrystusa do człowieka jest odwieczna i nie zna granic⁵⁵.

Dla biskupa Hippony „miejscem” przebywania Boga jako Piękności niewypowiedzianej w człowieku jest głębia duszy⁵⁶. Inicjatywa nawrócenia przynależy do Boga, którego Augustyn nazywa Pięknością dostępną człowiekowi poprzez zmysły, w tym także wzrok: „Zawołałaś, rzuciłaś wezwanie, rozdarłaś głuchotę moją. Zabłysnęłaś, zajaśniałaś jak błyskawica, rozświetliłaś moją ślepotę. Rozlałaś woń, odetchnąłem nią – i oto dyszę pragnieniem Ciebie. Skosztowałem – i oto głodny jestem, i łaknę. Dotknęłaś mnie – i zapłonąłem tęsknotą za pokojem Twoim”⁵⁷. Światło duchowe jest całkowicie czymś innym od światła słonecznego. O tym ostatnim Augustyn wyraźnie mówi podczas przeżytej wraz z matką wizji w Ostii: „Doszliśmy w tych rozważaniach do wniosku, że żadna rozkosz cielesna, choćby największa i najpromienniejszym światłem doczesnym rozjarzona, nie zasługuje na porównanie z błogością życia wiecznego, nie zasługuje nawet na wspomnienie”⁵⁸.

Augustyn rozumie nawrócenie jako otrzymanie światła duchowego, przez co wyznaje: „Dobrem dla ducha jest zawsze trwać przy Tobie i nigdy nie utracić – przez odwrócenie się od Ciebie – tego światła, jakie przez nawrócenie uzyskał, nigdy się nie osunąć w życie podobne do mrocznej otchłani. Także my, którzy, mając dusze, jesteśmy istotami duchowymi,

52 Augustyn, „Komentarz słowny do Księgi Rodzaju I, 3.7”, w: Augustyn, *Pisma egzegetyczne przeciw manichejczykom*, tłum. Jan Sulowski, Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy 25 (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1980), 115; Augustyn, *O Państwie Bożym. Przeciw poganom ksiąg XXII*, t. 2, przeł. i oprac. Wiktor Kornatowski (Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1977), Księga XI, pkt. 9, 20–23; Frederik Van Fleteren, „Angeli”, w: *Agostino. Dizionario enciclopedico*, red. Allan D. Fitzgerald, red. wł. Luigi Alici, Antonio Pieretti (Roma: Città Nuova, 2007), 187.

53 Augustyn, *Wyznania*, Księga XIII, pkt. 8, 275.

54 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 42–43, 215–217; Jaśkiewicz, „La misericordia di Dio nelle «Confessioni» di Sant’Agostino”, 261; Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 209–210.

55 Francesco Trisoglio, *Chrystus z tobą. Teologia spotkania w nauczaniu Ojców Kościoła*, tłum. Magdalena Jagiełło (Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”, 2014), 115–116.

56 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 27, 197.

57 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 27, 197–198.

58 Augustyn, *Wyznania*, Księga IX, pkt. 10, 167.

w tym życiu byliśmy niegdyś ciemnością (por. Ef 5,8), gdyśmy się od Ciebie, naszego Światła, odwrócili. I zmagamy się jeszcze z resztą naszych ciemności, póki się nie staniemy Twoją sprawiedliwością (por. 2 Kor 5,21), jak wysokie góry Boże, w jedynym Synu Twoim”⁵⁹. O ile z jednej strony nawrócenie Augustyna zaowocowało uzyskaniem przez niego światła, tak z drugiej strony nie wyeliminowało wszystkich jego ciemności. Tomasz Siemieniec próbując wyjaśnić, co dla Augustyna oznacza przypisywanie sprawiedliwości Bożej człowiekowi, przywołuje opinię kanadyjskiego profesora egzegezy i teologii biblijnej Leopolda Sabourina. Odczytuje eklezyjalnie, że stanie się człowiek sprawiedliwością Bożą, a więc w odniesieniu do Ciała Chrystusa, którym jest Kościół, a którego człowiek staje się członkiem i dostępuje w Nim owoców odkupienia poprzez wiarę i chrzest⁶⁰.

O ile nawróceniu towarzyszy niejednokrotnie wstyd i gniew z dotychczas prowadzonego życia, tak z drugiej strony, tak jak miało to miejsce w przypadku dwóch przyjaciół Pontycjana, ożywia je tęsknota za świętością, za nowym życiem⁶¹. Proces nawrócenia winien prowadzić do stawania się światłością w jedynej światłości, którą jest sam Bóg. Wobec tych, którzy chcą radować się tym, co zewnętrzne powie Augustyn: „Tak im powinniśmy odpowiedzieć: «Roztoczyłeś nad nami światłość oblicza Twego, Panie» (Ps 4,7). Sami nie jesteśmy tą światłością, która oświeca każdego człowieka (por. J 1,9), lecz oświeceni jesteśmy przez Ciebie, abyśmy my, którzy niegdyś byliśmy ciemnością, teraz stali się światłością w Tobie (por. Ef 5,8)”⁶². Ponadto, dzięki światłu duchowemu człowiek postępuje w procesie poznania siebie i walki z towarzyszącymi mu ciemnościami. W tym kontekście podkreśli Augustyn: „Wyznam, co o sobie wiem, jak też wyznam, czego o sobie nie wiem. Bo to, co wiem, wiem dzięki temu, że Ty na moją drogę siejesz światło. Czego zaś nie wiem, to dopóty będzie mi nieznanne, aż moje ciemności staną się przed Twoim obliczem jak południe (por. Iz 58,10)”⁶³.

O swoim nawróceniu, które w swej istocie było zaślubinami z Panem powie Augustyn, że dokonało się ono w niezwykłym boju. Świadomość ogromu własnych nieprawości nie ubezwłasnowolniła Augustyna, ale pobudziła go wręcz do pełnego skrucy wołania o Bożą pomoc z głębi niedoli⁶⁴. Podobnie jak św. Antoni przez lekcję ewangeliczną usłyszaną w kościele utwierdził się w swoim nawróceniu, tak również Augustyn otwierając księgę apostoła Pawła (Rz 13,13–14) odczuł ulgę uwolnienia od bezmiaru swego zepsucia: „Ani nie chciałem więcej czytać, ani nie było to potrzebne. Ledwie doczytałem tych słów, stało się tak, jakby do mego serca spłynęło strumieniem światło ufności, przed którym cała ciemność wątplenia natychmiast się rozproszyła”⁶⁵.

59 Augustyn, *Wyznania*, Księga XIII, pkt. 2, 272.

60 Tomasz Siemieniec, „«On to dla nas grzechem uczynił Tego, który nie znał grzechu» (2 Kor 5,21A): rozumienie Pawłowej wypowiedzi w historii egzegezy”, *Roczniki Teologiczne* 7 (2020): 67.

61 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 6, 140–141.

62 Augustyn, *Wyznania*, Księga IX, pkt. 4, 158.

63 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 5, 179.

64 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 12, 149.

65 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 12, 150; Trapè, *Święty Augustyn: człowiek–duszpasterz–mystyk*, 106; Zarzycki, „Prawda o Bogu Stwórcy, stworzeniu i jego odnowie według «Wyznań» św. Augustyna”, 558.

Do każdego nawróconego człowieka można odnieść słowa Augustyna: „Nawróciłeś się, abyś został oświecony, a przez swoje nawrócenie stałeś się światlanym, oświecony nawróceniem! (...) Dlaczego zostałeś oświecony? Ponieważ nawróciłeś się do czegoś innego, czym sam nie byłeś. Co to takiego, czym nie byłeś? Bóg jest światłością! To nie ty byłeś światłością, ponieważ byłeś grzesznikiem. Powiedział bowiem Apostoł do tych, którzy zgodnie z jego pragnieniem mają słyszeć głos chwały: «Byliście kiedyś ciemnością, teraz zaś jesteście światłem» (Ef 5,8). Co to znaczy «byliście kiedyś ciemnością», jeśli nie starymi ludźmi? «Teraz zaś jesteście światłem». Nie bez przyczyny jesteście światłem, wy, którzy dotąd byliście ciemnością, zostaliście oświeceni”⁶⁶. Obraz stania się światłem poprzez kategorię zerwania z ciemnością, a więc z grzechem, można odczytać w kontekście innego obrazu apostoła Pawła, gdy mówi o przyobleczeniu się w człowieka nowego w Kol 3,10 (*induere hominem novum*). Tak zostaje podkreślona radykalna zmiana etyczna nawróconego (*mutate mores*)⁶⁷.

Odpowiedzią człowieka na otrzymaną łaskę nawrócenia jest miłość do Boga, która jest też miarą zjednoczenia się z Nim. Miłość sama w sobie jest dynamiczna, a jasność czy też światło ukierunkowują ją. Augustyn pełen tęsknoty prosi: „O, Miłości, która zawsze płoniesz, a nigdy nie gaśniesz! Ty, Miłości, o, Boże mój, zapal mnie!”⁶⁸. Miłując Boga człowiek miłuje też pewnego rodzaju światło⁶⁹.

O zamięlaniu Augustyna do światła można powiedzieć za Augustynem Eckmannem, że podobnie jak jego zamięlanie do rzeczy pięknych, nie wygasło wraz z nawróceniem⁷⁰. Stanowi ono trwałe element jego estetyki, w której przyjemność oczu odnosi się nie tylko do wrażeniowego aspektu świetlistych i powabnych barw, ale i do relacyjnego charakteru światła źródłowego, nadprzyrodzonego, dostrzeganego w duszy człowieka. Biskup Hippony kontemplując blask piękna Chrystusa, w tym także zdeformowanego i zmartwychwstałego, nie zapomina zwłaszcza w kontekście ciemności i grzechu o światło, które w wieczności jako światło jaśniejące Pięknem i Prawdą objawi najintymniejszy rdzeń ludzkiego bytu⁷¹.

4. Z zaślepienia do światłości na przykładzie słynnych konwertytów

Augustyn był pod wielkim wpływem nawrócenia się najmniejszego z apostołów (por. 1 Kor 15,9), apostoła Pawła, który przyjmując łagodne jarzmo Chrystusa zmienił imię z Saul na Paweł. Z wielkim uznaniem odnosił się także do nawrócenia Wiktoryna, Alipiusza czy Nebrydiusza. W nawróceniu pierwszego z nich uwydatnił potrójne dobro: dla samego nawróconego, dla wspólnoty wierzących oraz jako pokonanie diabła. Jak bardzo nawrócenie

66 Augustyn, *Objaśnienia Psalmów (Ps 1–36)*, Psalm 25 (2), pkt. 11, 193.

67 Pieri, „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”, 197.

68 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 29, 199; Trisoglio, *Chrystus z tobą. Teologia spotkania w nauczaniu Ojców Kościoła*, 115–116.

69 Augustyn, *Wyznania*, Księga X, pkt. 6, 179.

70 Augustyn Eckmann, „Koncepcja sztuki w pismach świętego Augustyna”, *Vox Patrum* 28 (2008): 172.

71 Maria Scalisi, „Estetica teologica in sant’Agostino”, *Rivista di Vita Spirituale* 65 (2011): 304.

odmieniło życie Mariusza Wiktoryna świadczą słowa Augustyna: „Iluż ludzi do Ciebie powraca z zaślepienia jeszcze głębszego niż owa otchłań, z jakiej się Wiktoryn wynurzył. Przychodzą i oświeca ich jasność, której się poddają. Wszystkim bowiem, którzy przyjmują tę światłość, dajesz moc, aby się stali dziećmi Twoimi (por. J 1,2)”⁷². Augustyn jako pełen troski biskup i pasterz Hippony zdawał sobie doskonale sprawę z oddziaływania dobrego przykładu na życie wiernych. W odniesieniu do nawrócenia Wiktoryna powie krótko: „Sławni ludzie dają też zbawienny przykład innym i wielu ich naśladuje. Dlatego ci, którzy już mają wiarę, bardzo się cieszą z tak słynnych konwertytów”⁷³. Niestety wielkość i sława Wiktoryna miała też ciemną stronę w związku z faktem panowania nad nim diabła. Wyjaśnia Augustyn: „Im wyżej więc ceniono umysł Wiktoryna, w którym się diabeł usadowił jak w niezłomnej twierdzy, i jego talent oratorski, którym jak potężną, ostrą włócznią diabeł tyłu ludzi zgładził, tym bardziej się potem weseliły Twoje dzieci, że Król nasz takiego mocarza spętał. Widziały, jak zabrano szatanowi naczynia, które zagrabił, i poddano je oczyszczeniu, aby się stały chwalebne i użyteczne Panu, a nadające się do wszelkiego dzieła dobrego (por. 2 Tm 2,21)”⁷⁴. Ponieważ jedynie Bóg jest ostatecznie jedynym Panem wszystkiego, dlatego też nawrócenie ukazuje wielkość Jego potęgi i tryumf nad złem szatana.

Zakończenie

Nawrócenie (łac. *conversio*) rozumiane w swym podstawowym znaczeniu jako odwrócenie się od ciemności własnych nieprawości i zwrócenie się ku Bogu, łączy się w *Wyznaniach* św. Augustyna z problematyką światła. Starochrześcijański myśliciel był świadomy otwarcia człowieka na głębię własnej duchowości. Dzięki Bożej światłości rozświetla on najpierw, tzn. poznaje nędzę okalających go ciemności grzechu, a następnie zauroczony jej majestatem podąża ku niej, w przekonaniu zbliżania się ku Bogu rozumianemu jako światłość i źródło światłości. Pomimo pozornego podobieństwa Augustyn nie podziela mityczno-filozoficznego przeciwstawienia światła i ciemności, a swoje poglądy kształtuje najpierw pod wpływem platonizmu i neoplatonizmu, a następnie rozmiłowuje się w inspiracjach biblijnych i teologicznych, poczynając już od pierwszych słów Stwórcy z opisu stworzenia: „Niechaj się stanie światłość” (*fiat lux*) (Rdz 1,3). Światło, które dla kultury starożytnej było jedynie metaforą, dla Augustyna staje się znakiem realnego, rzeczywistego i najwyższego Bytu duchowego, czyli Boga. Z wielką precyzją przechodzi on z życiowego i codziennego doświadczenia światła słonecznego do Światła Najwyższego, stanowiącego źródło duchowego światła człowieka i zasadę istnienia wszystkich rzeczy. Oświecające wszystko Boże Światło, które udziela bytu i daje poznanie, stało się dla Augustyna podstawą albo też zasadą nawrócenia. W rzeczywistości wiecznego, niezniszczalnego i nieskończonego Światła Bożego człowiek nie jest w stanie ani w pełni zrozumieć ani w pełni przeniknąć,

72 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 4, 135–136.

73 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 4, 136.

74 Augustyn, *Wyznania*, Księga VIII, pkt. 4, 136.

co więcej, raz nawiązana z Nim relacja choćby najgłębiej przeżyta, nie chroni człowieka przed możliwością ponownego upadku.

Bezcenny wkład Augustyna w chrześcijańskie ujęcie nawrócenia można zreasumować zwłaszcza w dwu wymiarach. Po pierwsze, Afrykańczyk nawet jeśli w nawróceniu widzi trud człowieka w uznaniu swojego stanu odejścia czy też odwrócenia się od Boga, to jednak nawrócenie jest darem Bożym, niezasłużonym aktem Jego miłosierdzia. Po drugie, nawrócenie jako zwrócenie się albo też przyłgnięcie człowieka do Bożej światłości w duszy nadaje życiu człowieka nie tylko nową jakość, ale i nową godność bycia w pełni przybranym dzieckiem Boga. Bardzo ważne jest również stanowisko Augustyna w kwestii oddziaływania konwertyty na życie innych ludzi, a zwłaszcza wierzących.

Bibliografia

- Augustyn. „Komentarz słowny do Księgi Rodzaju”. W: Augustyn. *Pisma egzegetyczne przeciw manichejczykom*. Tłum. Jan Sulowski, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* 25, 113–382. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1980.
- Augustyn. *O Państwie Bożym. Przeciw poganom ksiąg XXII*. T. 2. Przełożył i oprac. Wiktor Kornatowski. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1977.
- Augustyn. „O wolnej woli”. W: Augustyn, *Dialogi filozoficzne*. Tłum. Anna Trombala, oprac. Władysław Seńko, 487–649. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2001.
- Augustyn. *Objaśnienia Psalmów (Ps 1–36)*. Tłum. i wstęp Jan Sulowski, oprac. Edward Stanula, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* 37. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986.
- Augustyn. *Wyznania*. Tłum. Zygmunt Kubiak. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1978.
- Benedykt XVI. „Chrystus przychodzi jako prawdziwa światłość świata. 11 XII 2011 – Modlitwa Maryjna z papieżem”. *L'Osservatore Romano* 2 (2012): 55.
- Benedykt XVI. *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu. W rozmowie z Peterem Seewaldem*. Tłum. Piotr Napiwodzki. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2011.
- Caprioli, Adriano. *Cristiano con voi. Le conversioni di Agostino*. Milano: Ancora Editrice, 2008.
- Catapano, Giovanni. „La «philosophia» e «i philosophi» nelle «Confessioni»”. *Studia Ephemeridis Augustinianum* 85 (2003): 89–100.
- Eckmann, Augustyn. „Koncepcja sztuki w pismach świętego Augustyna”. *Vox Patrum* 28 (2008): 171–185.
- Eckmann, Augustyn. „Studium przypadku: rozwój duchowy św. Augustyna”. W: *Nawrócenie*, red. Piotr Moskal. Religia i mistyka 7, 13–60. Lublin: Wydawnictwo KUL. 2015.
- Ferlisi, Gabriele. „S. Agostino: un'esperienza di interiorità, «Torna, torna al cuore»”. *Fiamma Viva* 47 (2006): 158–175.
- Franciszek. *Encyklika „Lumen fidei”: do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i do wszystkich wiernych świeckich: o wierze*. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM, 2013.
- Gilson, Étienne. *Wprowadzenie do nauki świętego Augustyna*. Tłum. Zygmunt Jakimiak. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1953.

- Grossi, Vittorino. *Agustín de Hipona. Vida, escritos, legado histórico*. Tłum. hiszp. Antonio Gaytán. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2022.
- Grzybowski, Jacek. *Szukając światła w nocy świata. Rozważania o religii, kulturze i polityce*. Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2018.
- Häring, Bernhard. *Grzech i nawrócenie*. Tłum. Lidia Kubit, Antoni Karaś. Kraków: Homo Dei, 2020.
- Jan Paweł II. „Święty Augustyn Ojcem cywilizacji chrześcijańskiej. 17 IX 1986 – Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II do uczestników Międzynarodowego Kongresu Augustyńskiego obradującego w Rzymie w 1600. rocznicę nawrócenia św. Augustyna”. Tłum. S. Longosz. *Vox Patrum* 11 (1986): 433–440.
- Jaśkiewicz, Sylwester. „La misericordia di Dio nelle «Confessioni» di Sant’Agostino”. *Studia Ephemeridis Augustinianum* 85 (2003): 257–264.
- Jaśkiewicz, Sylwester. *Św. Augustyn – poszukiwanie Boga*. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, 2012.
- Jędraszewski, Marek. *Poznać Boga i człowieka: Augustyn, Marcel, Stein, Levinas*. Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha, 2007.
- Kowalczyk, Stanisław. *Człowiek i Bóg w nauce świętego Augustyna*. Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1987.
- Martini, Carlo Maria. *Ciemność i światło*. Tłum. Grzegorz Rawski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012.
- Oroz Reta, José. „Conversione”. W: *Agostino. Dizionario enciclopedico*, red. Allan D. Fitzgerald, red. wł. Luigi Alici, Antonio Pieretti, 473–477. Roma: Città Nuova, 2007.
- Ozorowski, Edward. „Światło”. W: *Słownik podstawowych pojęć teologicznych*, 287–288. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2007.
- Philippe, Marie-Dominique. *Iść za Barankiem: Światłość świata*. T. 3. Tłum. Agnieszka Kuryś. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 2007.
- Pieri, Bruna. „Conversione come metamorfosi nelle «Confessioni» di Agostino: sondaggi lessicali”. W: *Metamorfosi tra scienza e la letteratura*, red. Francesco Citti, Lucia Pasetti, Daniele Pellacani, Biblioteca di „Nuncius” 73, 175–218. Firenze: Casa Editrice Leo S. Olschi, 2014.
- Scalisi, Maria. „Estetica teologica in sant’Agostino”. *Rivista di Vita Spirituale* 65 (2011): 271–304.
- Siemieniec, Tomasz. „«On to dla nas grzechem uczynił Tego, który nie znał grzechu» (2 Kor 5,21A): rozumienie Pawłowej wypowiedzi w historii egzegezy”. *Roczniki Teologiczne* 7 (2020): 59–83. DOI: 10.18290/rt20677-5.
- Szkodoń, Jan. *Dwie trudne sprawy. Nawrócenie i pokuta*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1997.
- Trapè, Agostino. *Święty Augustyn: człowiek – duszpasterz – mistyk*. Tłum. Jan Sulowski. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1987.
- Trisoglio, Francesco. *Chrystus z tobą. Teologia spotkania w nauczaniu Ojców Kościoła*. Tłum. Magdalena Jagiełło. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”, 2014.
- Turzyński, Piotr. *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji Augustyńskiej estetyki teologicznej*. Theologia Radomiensia 7. Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej AVE, 2013.

- Van Fleteren, Frederik. „Angeli”. W: *Agostino. Dizionario enciclopedico*, red. Allan D. Fitzgerald, red. wł. Luigi Alici, Antonio Pieretti, 186–189. Roma: Città Nuova, 2007.
- Vannier, Marie-Anne. „Creatio”, „conversio”, „formatio” chez s. Augustin. Paradosis 31. Fribourg Suisse: Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1991.
- Vorgrimler, Herbert. „Światło”. W: Herbert Vorgrimler, *Nowy leksykon teologiczny*. Tłum. Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, 367. Warszawa: Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, 2005.
- Zarzycki, Stanisław Tadeusz. „Prawda o Bogu Stwórcy, stworzeniu i jego odnowie według «Wyznań» św. Augustyna”. *Vox Patrum* 71 (2019): 543–572. DOI: 10.31743/vp.4502.
- Żurek, Antoni. *Ojcowie Kościoła – twórcy i świadkowie Tradycji*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2013.

Cytowanie chicagowskie:

- Jaśkiewicz, Sylwester. „Teologiczny autoportret nawrócenia nakreślony barwami światła”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 32 (2025): 73–86. DOI: 10.18276/skk.2025.32-04.

Cytowanie oksfordzkie:

- Jaśkiewicz S., *Teologiczny autoportret nawrócenia nakreślony barwami światła*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 32 (2025), s. 73–86. DOI: 10.18276/skk.2025.32-04.